

Saamelaisen ilmastoneuvoston julkilausuma 1/2024

Lapin luonto muuttuu nopeasti

Saamelaisten kotiseutualueen luonto ja elinolosuhteet muuttuvat nopeasti – sopeutumis- ja hillitsemistoimilla kiire

Pohjoisessa saamelaisten kotiseutualueella ilmastomuutos etenee voimakkaasti. Talviajan lämpötilat nousevat ja talvikausi lyhenee. Pohjoisen talvea luonnehtii lisääntyvä suojasäiden ja pakkasten vaihtelu. Myös kesäajan lämpötila nousee ja kasvukausi pitenee. Vuotuiset sademäärät kasvavat, ja sadannasta suurempi osuus saadaan vetenä. Äärisäät yleistyvät: lisääntyvien rankkasateiden tuomia haasteita täydentävät yleistyvät kuivat jaksot. Ympäristöön ja terveyteen vaikuttavien helleaaltojen määrä ja voimakkuus kasvavat. Nykyiset suojelutoimenpiteet eivät ole riittäviä turvaamaan saamelaisten kotiseutualueen luontoarvoja muuttuvassa ilmastossa. Eläinvälitteiset, esimerkiksi puutiaisten levittämät taudit alkavat olla uhka pian myös pohjoisessa, sillä poroista on jo jouduttu irrottamaan puutiaisia Inarissa asti. Havumetsävyöhykkeen raja siirtyy pohjoiseen etenkin männyn levitessä yhä korkeammalle. Tunturiluonto on jo nyt monella tapaa erittäin uhanalainen.

Saamelainen ilmastoneuvosto

Ilmastolain nojalla perustetun saamelaisen ilmastoneuvoston tehtävänä on tuottaa tietoa ilmastomuutoksesta saamelaiskulttuurin näkökulmasta viranomaisille ja saamelaisyhteisölle päätöksentekoa varten ja lisätä tietoisuutta ilmastomuutoksen vaikutuksista saamelaiskulttuurille. Saamelainen ilmastoneuvosto tuottaa tietoa raporttien ja lausuntojen muodossa, jotka tukevat saamelaiskulttuuria ilmastomuutokseen sopeutumisessa ja sen hillinnässä. Saamelainen ilmastoneuvosto edistää tieteen ja saamelaisen perinteisen tiedon välistä vuorovaikutusta. Ilmastoneuvoston toiminta ja julkaisut perustuvat tutkittuun tietoon ja saamelaiseen perinteiseen tietoon.

Tutkimustietoa on riittävästi ratkaisujen tekemistä varten

Ilmastomuutoksen vaikutuksista saamelaiskulttuuriin on saatavilla tutkimustietoa. Merkittävimmät vaikutukset kohdistuvat perinteisiin saamelaiselinkeinoihin ja saamelaiseen perinteiseen tietoon olosuhteiden muuttumisen myötä. Saamelaiseen kulttuurimuoto on uhanalainen.¹ Ilmastomuutoksella on vaikutuksia saamelaisten asemaan alkuperäiskansana ja

¹ Näkkäläjärv, K., Juntunen, S. & Jaakkola, J. 2022. Cultural perception and adaptation to climate change among Reindeer Saami communities in Finland. Teoksessa: Heimann, T. (toim.) Climate Cultures in Europe and North America Local, Regional and Transatlantic Formation of Climate Change Knowledge and Action. Routledge, London.

ilmastonmuutoksen sopeutuminen on ihmisoikeus- ja oikeudenmukaisuuskysymys.² Vihreä siirtymä on aiheuttanut kielteisiä vaikutuksia saamelaiskulttuurille.³ Nykyiset suojelutoimenpiteet eivät ole riittäviä turvaamaan saamelaisten kotiseutualueen luontoarvoja ja elinvoimaisuutta ja siksi luonnonsuojelujärjestelmää tulee kehittää vastaamaan muuttunutta tilannetta.⁴ Saamelainen ilmastoneuvosto painottaa, että nykyiset toimenpiteet eivät riitä turvaamaan saamelaiskulttuurin säilymistä muuttuvassa ilmastossa. Kaikissa ilmastotoimissa tulee arvioida niiden oikeudenmukaisuus ja ylisukupolviset vaikutukset.

Ilmastomuutokseen sopeutumisen ja hillinnän tukeminen on taloudellisesti kannattavaa

Suomen valtion talouden sopeuttamistoimet ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat merkittävästi saamelaisten kotiseutualueen suojelualueiden hoitoon, käyttöön ja ilmastomuutoksen hillintään. Olemassa olevan tiedon perusteella ilmastomuutoksen sopeutumis- ja hillitsemistoimien tekemättä jättäminen on suuri taloudellinen riski. Ilmastomuutoksen globaalin kustannuksen on arvioitu olevan vuoteen 2050 mennessä 1,5 – 2,8 triljoonaa euroa vuodessa, johon sisältyy infrastruktuurille, omaisuudelle, maataloudelle ja ihmisten terveydelle kohdistuneet vahingot ja taloudelliset kustannukset. Tutkijat oivat arvioineet, että ajanjaksolla 2000–2019 ilmastomuutoksen aiheuttamat sään ääriolosuhteet ovat maksaneet globaalisti keskimäärin noin 129,68 biljoonaa euroa vuosittain.⁵ Globaali yhden celsiusasteen lämpötilan nousu voi johtaa jopa 12 prosentin bruttokansantuotteen (bkt) laskuun.⁶

Saamelainen ilmastoneuvosto painottaa, että ilmastomuutoksen sopeutumis- ja hillitsemistoimet ovat vastuullista taloudenpitoa, edellyttävät resursointia ja ne ovat taloudellisesti kannattavia. Tutkimustietoon ja saamelaiskulttuurin osalta myös saamelaisten perinteiseen tietoon pohjautuvilla ratkaisuilla voidaan luoda edellytykset sille, että ilmastomuutoksen taloudelliset kustannukset eivät nouse tulevaisuudessa kohtuuttomiksi.

² Kivimaa, P., Heikkinen, M., Huttunen, S., Jaakkola, J. J. K., Juhola, S., Juntunen, S., Kaljonen, M., Käyhkö, J., Leino, M., Loivaranta T., Lundberg, P., Lähteenmäki-Uutela, A., Näkkäläjärvi, K., Sivonen, M. H., Vainio, A. 2023. Ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuuden arviointi. Suomen ilmastopaneelin raportti 1/2023. Saatavilla: <https://ilmastopaneeli.fi/hae-julkaisuja/ilmastopolitiikan-oikeudenmukaisuuden-arviointi/>

³ Normann, S. (2021). Green colonialism in the Nordic context: Exploring Southern Saami representations of wind energy development. *Journal of Community Psychology*, 49(1), 77–94. <https://doi.org/10.1002/jcop.22422>

⁴ Suomen ympäristökeskus 2023. BARIMS-hankkeen suositukset. Saatavilla: <https://www.syke.fi/download/noname/%7B95E7D48A-E1B6-44C0-8B20-5E461D16D249%7D/182110>

⁵ Newman, R., Noy, I. The global costs of extreme weather that are attributable to climate change. *Nat Commun* 14, 6103 (2023). <https://doi.org/10.1038/s41467-023-41888-1>

⁶ Bilal, Adrien and Känzig, Diego R., The Macroeconomic Impact of Climate Change: Global vs. Local Temperature (May 2024). NBER Working Paper No. w32450, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4826056>

Saamelaisten perinteiset elinkeinot uuden paineen alla

Tutkimustiedon ja perinteisen tiedon havaintojen perusteella saamelaisten perinteisten elinkeinojen, kuten poronhoidon ja kalastuksen, harjoittaminen on ilmastonmuutoksen myötä vaikeutunut ja kohtaa jatkossa uusia haasteita.

Kalakannat Ilmastonmuutos uhkaa Atlantin lohikantaa, joka on viime vuosina heikentynyt sekä Teno- että Näättämojoella huolimatta Tenojoella toteutetusta tiukasta suojelusta. Myös muissa pohjoisen vesistöissä lohensukuisten kalojen, mm. tunturijärvien raudun, lisääntyminen kärsii veden lämpötilan noususta, kun taas särkikalojen, haukien ja ahventen lisääntyminen hyötyy siitä. Pohjoisten jokien uusin tulokas on vieraslaji, kyttyrälohi. Sen läsnäoloon joudutaan sopeutumaan samalla kun tulee löytää keinoja pelastaa Tenoon ja Näättämojokeen nouseva Atlantin lohi. Tenon vesistön kalastusrajoituksilla ei ole saavutettu toivottuja tuloksia lohikannan elvyttämiseksi.⁷ Saamelainen ilmastoneuvosto esittää, että Suomen valtio ryhtyy välittömiin toimiin Teno-, Näättämo-, Muonio- ja Torniojoen luonnonlohikantojen turvaamiseksi.

Poro Suojasäiden ja pakkasten vaihtelu jäädyttää toisinaan hanget niin koviksi, että porot eivät pysty kaivamaan jään alta jäkälää syötäväksi. Useina talvina pysyvä lumi on satanut märkään ja lämpimään maapohjaan, mikä on johtanut kenttäkasvillisuuden homehtumiseen sekä maapohjan jäätymiseen, ja estänyt porojen ravinnonsaannin. Männyn ja pensaskasvillisuuden levittäytyminen tunturialueella vaikeuttaa poronhoidon harjoittamista ja porojen ravinnonsaantia.

Saamelaiset elinkeinot, perinteinen tieto ja kulttuuri uhattuna

Ilmastonmuutoksella on saamelaisiin elinkeinoihin suoria kielteisiä sosiaalisia ja kulttuurisia vaikutuksia. Jos saamelaisilta elinkeinoilta katoaa pohja, yhteys käytännön ja perinteisen tiedon välillä voi katketa, mikä johtaa saamelaisyhteiskunnan, kulttuurin ja ylisukupolvisen tiedon elinvoimaisuuden heikentymiseen. Ilmastonmuutoksen kielteiset vaikutukset ihmisten terveyteen, mukaan lukien luonnonolosuhteiden muuttumisesta johtuva onnettomuuksien lisääntyminen vaikuttavat kaikkiin ikäluokkiin. Ilmastonmuutoksen edetessä ja pohjoisen luonnon muuttuessa toimettomuus vastata haasteisiin synnyttää kokemuksen epäoikeudenmukaisuudesta, perusoikeuksien loukkaamisesta sekä tulevien sukupolvien oikeuksien laiminlyömisestä. Yhteisöllisyys, yhteisesti asetetut tavoitteet ja niiden pohjalta mitoitettu toiminta ovat välttämättömiä tällaisen kehityksen ehkäisemiseksi.

Saamelainen ilmastoneuvosto korostaa, että saamelaisen elinkeinojen, perinteisen tiedon ja kulttuurin turvaaminen ja aktiivinen puolustaminen ilmastonmuutoksen muuttaessa luontoperustaa on välttämätöntä.

⁷ Tana Monitoring and Research Group 2024. Status of the Tana/Teno River salmon populations in 2023. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202401112369>

Sopeutumistoimia tarvitaan heti

Tilanteen vakavuus saamelaisalueella edellyttää, että sopeutumistoimiin ryhdytään välittömästi. Saamelainen ilmastoneuvosto ehdottaa kaksoisstrategiaa: samalla kun aloitetaan kokonaisvaltaisen sopeutumissuunnitelman valmistelu, ensimmäiset turvaavat askeleet otetaan heti. Välittömällä toimilla turvataan perinteisten elinkeinojen harjoittaminen oloissa, joissa sopeutuminen on tarpeen, terveyttä koskevien tarpeiden kartoitus, sekä kielen ja kulttuurin voimistaminen.

Saamelaisten kotiseutualueen sopeutumissuunnitelma

Saamelaisten kotiseutualueelle on laadittava osallistava ja vaikuttava perinteisten elinkeinojen haasteisiin vastaava ja uusiin elinkeinoja sekä sosiaalista ja kulttuurista kehitystä koskeviin mahdollisuuksiin kurottava sopeutumissuunnitelma⁸ ja sopeutumissuunnitelman toimeenpanoa on resursoitava.

Sopeutumistoimien tieteellinen tutkimus korostaa riskianalyysia ja sen pohjalta suunnitellun ja proaktiivisen sopeutumisen tärkeyttä⁹. Saamelaiskulttuurin sopeutumistoimet tulee mitoittaa nojautuen tieteeseen ja saamelaisten perinteiseen tietoon. Tarvitaan selkeät tavoitteet, toimenpiteet ja ohjauskeinot, jotta sopeutuminen edistyy mahdollisimman hyvin. Toimijoilla tulee olla selkeät roolit sopeutumisen edistämisessä. Yhteiskunnan velvollisuutena on huolehtia myös sopeutumisen osalta kansalaisten terveydestä ja turvallisuudesta. Samalla sen tulee luoda yksityisille toimijoille parhaat edellytykset sopeutumiseen omilla toimialoillaan.

Saamelainen ilmastoneuvosto katsoo, että Suomen hallituksella on suuri vastuu saamelaisalueen sopeutumisen edistämisessä ja tähän tarvittavien resurssien myöntämisessä, jotta sopeutumistoimia voidaan suunnitella ja toteuttaa paikallisesti.

Huolellinen työ vaatii resursseja

Sopeutuminen muuttuvaan ilmastoon ja luontoon on elinehto saamelaisen alkuperäiskansan tulevaisuudelle. Siksi siihen ei voi suhtautua kuin yhteen tehtävään muiden joukossa, vaan se on nostettava kiireellisten toimien joukkoon.

Saamelainen ilmastoneuvosto korostaa sopeutumistyön tukemisen tärkeyttä ja kiireellisyyttä. Se kehottaa Petteri Orpon hallitusta osoittamaan välittömästi riittävän resurssin saamelaiskulttuurin sopeutumistyön käynnistämiseen ja käytännön edistämiseen. Saamelaiselle ilmastoneuvostolle tulee turvata riittävät resurssit tuottaa tutkittuun tietoon ja saamelaiseen perinteiseen tietoon perustuvaa tietopohjaa ilmastomuutoksesta ja ilmastotoimista päätöksentekoa varten.

⁸ Valtioneuvosto, 2022b. VNS 15/2022 vp. Valtioneuvoston selonteko kansallisesta ilmastomuutokseen sopeutumissuunnitelmasta vuoteen 2030. Hyvinvointia ja turvallisuutta muuttuvassa ilmastossa. Saatavissa: <https://mmm.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f807fc600>

⁹ Adger W. N., Brown I., Surminski S. 2018. Advances in risk assessment for climate change adaptation policy. Phil. Trans. R. Soc. A.37620180106 <http://doi.org/10.1098/rsta.2018.0106>